

сові чи незворотні зміни та самознищення, підкорити свідомість особистості і спрямувати її в необхідному для субекта впливу напрямі [5].

Заклучення. Таким чином, бурхливий розвиток науки і техніки, засобів і способів комунікації, вдосконалення технологій інформаційного і психологічного впливу на людину сприяють виникненню нових видів зброї, заснованих на нових концептуальних, технічних, фізичних і технологічних принципах.

Однією з найбільш характерних особливостей інформаційно-психологічної зброї є її латентний характер, коли об'єкт не підозрює, що проти нього застосовується ця зброя. А якщо він і розуміє це, то завдяки домінуванню протиборчої сторони у інформаційній і психологічній сферах об'єкт впливу нічого не може протиставити. Са-

ме в цьому полягає головна небезпека викликів і загроз у ХХІ столітті.

1. Толубко В.Б. Інформаційна боротьба (концептуальні, теоретичні, технологічні аспекти): монографія. – К.: НАОУ, 2003. – 320 с.; Почепцов Г.Г. Теория и практика информационных войн. – Ровно: ППФ "Волинські обереги", 1999 – 124 с.; Информационная война. Опыт военно-коммуникативных исследований. – М.: РИП – Холдинг, 1999, – 352 с.; Информационные психологические операции. – М.: РНП – Холдинг, 1999, – 257 с.; Теорія комунікації. – Київ: Спілка рекламистів України, Українська асоціація публік рілейшенз, 1996. – 184 с.; Литвиненко О.В. Інформаційні впливи та операції. Теоретико-аналітичні нариси: Монографія – К.: НІСД, 2003. – 240 с. 2. Панарин І.Н., Панарина Л.Г. Информационная война и мир. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2003. – 384 с. 3. В.Б.Толубко та ін. Інформаційна боротьба: теоретичні та військово-прикладні аспекти: Навчальний посібник. – Київ: НАОУ, 2003. 217 с. 4. Сенченко Н.И. Теория и практика невидимых войн. – Киев: КИТ, 2009. – 504 с. 5. Валентин Лисенко. Проблеми інформаційної незалежності держави. Соціум, 10 січня 2007р.

Надійшла до редколегії 17.06.09

УДК 159.9:37.015.3

О.В. Мамічева, канд. психол. наук, доц.,
О.Д. Сафін, д-р психол. наук, проф.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПРЕДМЕТНО-ПЕДАГОГІЧНИХ І ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ, ПЕДАГОГІЧНОГО СТИЛЮ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У науковій статті наведено результати експериментального дослідження, присвяченого виявленню взаємозв'язку предметно-педагогічних здібностей, педагогічного стилю та індивідуальності викладачів вищих навчальних закладів. Паралельно з цим здійснено порівняльний аналіз цих зв'язків у викладачів гуманітарного та математичного напрямків, причому у різних стажевих групах.

Ключові слова : взаємозв'язок, педагогічні здібності.

In the scientific article the results of experimental research, devoted the exposure of interrelation objective and pedagogical capabilities, pedagogic style and individuality of teachers of higher educational establishments are carried out. In parallel with it the comparative analysis of these connections for the teachers of humanitarian and mathematic directions, thus in different probationer groups is carried out.

Вступ. Вивчення взаємозв'язку предметно-педагогічних здібностей та індивідуального стилю педагогічної діяльності викладача-предметника здійснювалося у два етапи: виявлення характеру взаємозв'язку компонентів предметно-педагогічних здібностей та індивідуального стилю педагогічної діяльності викладачів залежно від навчальної дисципліни, що викладається, а також етапу професійного становлення; дослідження особливостей взаємозв'язку предметно-педагогічних здібностей та індивідуального стилю педагогічної діяльності викладачів у зв'язку з різномірними індивідуальними властивостями. За допомогою кореляційного аналізу встановлена наявність статистично достовірних зв'язків між показниками предметно-педагогічних здібностей та індивідуального стилю педагогічної діяльності викладача. Виявлено збільшення кількості взаємозв'язків між показниками предметно-педагогічних здібностей і стилю до етапу професійної зрілості у викладачів в обох предметних групах. Причому найбільш інтенсивно це збільшення відбувається у викладачів математики.

Основна частина. Між показниками індивідуального стилю педагогічної діяльності і предметно-педагогічних здібностей кількість зв'язків до етапу професійної зрілості у вибірці математиків значно збільшується, а у вибірці психологів та дефектологів – зменшується. Найбільша кількість зв'язків у першій стажевій групі викладачів гуманітарного напрямку має показник педагогічного такту, а у другий – показник незадоволеності педагогічною професією. Останній факт здається нам вкрай цікавим і свідчить про те, що саме незадоволеність своєю діяльністю є стимулом для подальшого вдосконалювання стилю зрілого викладача-гуманітарія. Серед показників індивідуального стилю педагогічної діяльності найбільшу кількість взаємозв'язків у молодих гуманітаріїв мають показники оцінних і дидактичних дій, що характеризують творче навчання, у зрілих – показ-

ники невербального дисциплінування і дидактичних дій, що характеризують проблемне навчання [10].

У викладачів математики до етапу професійної зрілості збільшується кількість взаємозв'язків показників індивідуального стилю педагогічної діяльності із показниками здібностей як професійно-педагогічних, так і предметно-педагогічних). Цікаво, що в обох стажевих групах викладачів математики найбільшу кількість взаємозв'язків серед показників педагогічних здібностей має показник емпатії, що збігається з даними, отриманими на вибірці випускників вищих навчальних закладів. Серед показників індивідуального стилю педагогічної діяльності у молодих математиків найбільшу кількість взаємозв'язків з показниками предметно-педагогічних здібностей мають показники організаційних, комунікативних та осудних стимулюючих дій, а у зрілих математиків – показник змістової підготовки. Результати кореляційного аналізу предметно-педагогічних здібностей і компонентів індивідуального стилю педагогічної діяльності показують, що їхній взаємозв'язок носить специфічний для кожної із груп характер. За допомогою факторного аналізу показників предметно-педагогічних здібностей, індивідуального стилю педагогічної діяльності і різномірних індивідуальних властивостей у кожній з досліджуваних груп було виділено по 3 значимих фактори (табл. 1 і 2). Ці фактори можна інтерпретувати як виділення різних типів функціональних взаємин між здібностями, стилем і властивостями індивідуальності. У викладачів гуманітарного напрямку зі стажем 5-10 років до першого фактору з найбільшими факторними вагами ввійшли показники, що належать до компонентів педагогічних здібностей і показники, що належать до компонентів індивідуального стилю педагогічної діяльності. Їх можна розглядати як сили, що діють в одному напрямку, які доповнюють один одного і ведуть до успіху у діяльності.

Таблиця 1

Підсумкові дані факторного аналізу (викладачі-гуманітарії)

Показники	Викладачі-гуманітарії зі стажем 5-10 років			Викладачі-гуманітарії зі стажем 15-20 років		
	F1	F2	F3	F1	F2	F3
Сила процесу збудження						
Рухливість нервових процесів						
Врівноваженість нервових процесів						
Екстра-інтроверсія	0,373		0,566	0,526	-0,465	
Нейротизм	-0,366		0,705		0,559	
Індекс моторної активності				.391		
Індекс інтелектуальної активності	0,645		0,462	0,472		
Індекс комунікативної активності	0,556		0,623	0,827		
Індекс загальної емоційності	-0,584		0,545		0,484	
Індекс загальної активності	0,622		0,581	0,756		
Індекс загальної адаптивності	0,817			0,670	-0,512	
Товариськість-замкнутість (A)	0,369			0,650		
Інтелект (B)						0,369
Емоційна стійкість-емоційна нестійкість (C)	0,508				-0,432	
Домінантність-підпорядкованість (E)	0,511					-0,421
Експресивність-стриманість (F)	0,431		0,438	0,440	-0,520	
Нормативність поведінки-підпорядкованість почуттям (G)	0,434					
Соціальна сміливість-боязкість (H)	0,712			0,520	-0,428	
Чутливість-жорстокість (I)	0,406				0,401	
Підозрілість-довірливість (L)						
Розвинене уява-практичність (M)						
Дипломатичність-прямолинійність (N)					0,489	
Тривожність – упевненість у собі (O)	-0,527		0,437		0,406	
Радикалізм-консерватизм (Q1)	0,561					
Нонконформізм-конформізм (Q2)	-0,467			-0,485	0,347	
Високий-низький самоконтроль (Q3)	0,401				-0,520	0,383
Напруженість-розслабленість (Q4)			0,636	0,484	0,428	
Спрямованість на себе						
Спрямованість на взаємодію					-0,354	
Спрямованість на завдання						
Організаторські схильності	0,797			0,566	-0,448	
Комунікативні схильності	0,737			0,553		
Емпатія			0,412			
Педагогічна культура			-0,461			

Врівноваженість нервових процесів				-0,392	-0,351			
Екстра-інтроверсія	0,408		0,582	-0,338	0,468	0,574		
Нейротизм	-0,385	-0,572	0,344				0,471	-0,537
Індекс моторної активності	0,562				0,678			
Індекс інтелектуальної активності	0,483				0,644			-0,503
Індекс комунікативної активності	0,649		0,540		0,560	0,488		
Індекс загальної емоційності		-0,351	0,401					-0,652
Індекс загальної активності	0,777				0,764	0,380		
Індекс загальної адаптивності	0,815				0,752	0,424		
Товариськість-замкнутість (А)	0,648				0,389			
Інтелект (В)							-0,379	
Емоційна стійкість-емоційна нестійкість (С)		0,555			0,341		-0,603	
Домінантність – підпорядкованість (Е)	0,388			-0,387				0,424
Експресивність-стриманість (F)				-0,331	0,549	0,403		
Нормативність поведінки – підпорядкованість почуттям (G)	0,511				0,410			
Соціальна сміливість-боязкість (H)	0,591				0,555	0,355		
Чутливість-жорстокість (I)								
Підозрілість-довірливість (L)								
Розвинена уява-практичність (M)	-0,535				-0,363	-0,425		
Дипломатичність-прямолинійність (N)								
Тривожність-упевненість у собі (O)		-0,423	0,450				0,349	-0,488
Радикалізм-консерватизм (Q1)	0,336			-0,424	0,322			
Нонконформізм-конформізм (Q2)	-0,586				-0,468	-0,487		
Високий – низький самоконтроль (Q3)		0,581						
Напруженість-розслабленість (Q4)		-0,390	0,480					
Спрямованість на себе				0,334	0,531			0,412
Спрямованість на взаємодію					0,593			
Спрямованість на завдання					0,494			
Організаторські схильності	0,688		0,364				-0,442	0,453
Комунікативні схильності	0,684		0,351		0,460			
Емпатія								
Педагогічна культура		0,649			0,434			
Педагогічний такт	0,532					-0,534	-0,344	
Задоволеність професією								0,402
Схильність до професій типу "людина-людина"	0,461				0,502			
Рівень емоційного вигорання	-0,676	-0,473			-0,502		0,377	
Педагогічна компетентність				0,425	0,513			
Педагогічна ефективність				0,627	0,464		-0,423	

Інтегральний показник педагогічних здібностей				0,475				-0,310	
Схильність до професій типу "людина-знак"									
Просторово-логічне мислення				-0,462				-0,456	
Арифметичне мислення				-0,360				-0,400	
Індуктивне мислення				-0,438				-0,455	
Просторове мислення				-0,400				-0,457	
Інтегральний показник здібностей до математики				0,669	0,480				
Змістовна підготовка	0,386		-0,588		0,561			-0,496	
Саморегуляційна підготовка	0,351		-0,373	0,383				-0,573	0,438
Організаційні дії		-0,457						0,517	
Комунікативні дії	0,425	-0,350						-0,710	
Дидактичні дії, що характеризують проблемне навчання	0,361	-0,473	-0,396					-0,599	
Дидактичні дії, що характеризують творче навчання		-0,595	-0,377					-0,571	0,413
Невербальні дисциплінуючі дії		-0,519						-0,401	
Осудні стимулюючі дії								0,550	
Спонування перспективної діяльності		-0,357						-0,623	0,364
Контрольні дії, реалізовані викладачем		-0,396	-0,536					-0,400	0,502
Контрольні дії, реалізовані із залученням студентів		-0,364	-0,359					-0,553	0,435
Оцінні дії		-0,372	-0,385		0,422			-0,352	0,566
Рефлексивні дії			-0,508					-0,608	0,393
Частка дисперсії, яка може бути пояснена, %	14,5	8,7	7,3	6,6	14,1	12,1		7,9	7,0

У викладачів гуманітарного напрямку зі стажем 15-20 років до першого фактору увійшли показники педагогічних здібностей і цілий комплекс показників індивідуального стилю педагогічної діяльності. Цей тип функціональних взаємин здібностей і стилю можна інтерпретувати як синергію, оскільки у ньому проявляється взаємне посилення властивостей, що діють в одному напрямку [2; 4; 8]. Прояв цього типу взаємин пов'язаний із цілим рядом властивостей індивідуальності, серед яких найбільші факторні ваги мають показники екстраверсії, психодинамічної активності, адаптивності і товариськості (фактор А). Другий фактор також увібрав у себе 2 групи показників: компоненти професійних здібностей з негативним знаком і компоненти індивідуального стилю педагогічної діяльності із позитивним знаком, тобто низкий рівень розвитку педагогічних здібностей компенсується вираженими стильовими характеристиками. На відміну від аналогічного типу взаємної компенсації у попередньої стажової групи (фактор 2), дані взаємини опосередковані симптомокомплексом властивостей як психодинамічного, так і особистісного рівнів індивідуальності. Третій фактор містить показники цілого комплексу предметно-педагогічних здібностей і таких властивостей особистості, як самоконтроль, поступливість та інтелект. У даному факторі ми маємо справу із взаємодоповненням предметно-педагогічних здібностей і

професійно значимих властивостей особистості, що забезпечує успішність педагогічної діяльності. Такий тип функціональних взаємин може бути позначений як синергія.

У викладачів математики зі стажем 5-10 років до першого фактору з найбільшими факторними вагами увійшли показники педагогічних здібностей і показники індивідуального стилю педагогічної діяльності. Зміст даного фактору можна охарактеризувати як взаємне посилення властивостей і спільне забезпечення успішності діяльності, а такий тип функціональних взаємин – як синергію. Виділений тип взаємозв'язку у даній групі викладачів сполучений з певним набором властивостей індивідуальності, серед яких найбільші факторні ваги мають показники психодинамічної активності та адаптивності, соціальної сміливості (фактор Н) і спрямованості на взаємодію. Другий фактор увібрав у себе з негативним знаком групу показників індивідуального стилю педагогічної діяльності, показники педагогічних здібностей і симптомокомплекс властивостей індивідуальності, що характеризує емоційну стабільність викладача. Даний фактор можна позначити як взаємну компенсацію у функціональних взаєминах, коли недостатньо виражені стильові характеристики заповнюють вираженими педагогічними здібностями та індивідуальними властивостями. Зміст третього фактору станов-

лять комплекс показників індивідуального стилю педагогічної діяльності із негативним знаком, показники педагогічних здібностей з позитивним знаком і показники індивідуальних властивостей, що описують активність та емоційність викладача. На наш погляд, цей фактор також характеризує взаємну компенсацію недостатньо виражених стильових характеристик високо розвиненими здібностями і професійно значимими властивостями індивідуальності викладача.

У викладачів математики зі стажем 15-20 років до першого фактору з найбільшими факторними вагами ввійшли показники предметно-педагогічних здібностей і показники компонентів індивідуального стилю педагогічної діяльності. Даний фактор може бути проінтерпретований як прояв синергії у функціональних взаєминах предметно-педагогічних здібностей та індивідуального стилю педагогічної діяльності, що виражається у взаємній спрямованості здібностей і стилю на забезпечення успішності діяльності. Прояв цього типу функціональних взаємин також як і в інших групах пов'язаний із симптомокомплексом різнорівневих властивостей індивідуальності, які характеризують високу темпераментальну активність, адаптивність і силу особистості викладача [5; 9]. Другий фактор увібрав у себе з негативним знаком комплекс показників індивідуального стилю педагогічної діяльності і предметно-педагогічних здібностей і з позитивним – показники різнорівневих індивідуальних властивостей, таких як психодинамічна активність, екстраверсія, експресивність (фактор F), соціальна сміливість (фактор H). На наш погляд, зміст даного фактору може свідчити про компенсації щодо низького рівня розвитку предметно-педагогічних здібностей і стильових характеристик професійно значимими індивідуальними властивостями, за рахунок чого і забезпечується успішність діяльності. Третій фактор містить із позитивним знаком показники індивідуального стилю педагогічної діяльності і з негативним знаком – показники предметно-педагогічних здібностей, а також показники таких властивостей індивідуальності, як нейротизм, емоційна нестійкість (фактор C), тривожність (фактор O). Такий тип функціональних взаємин можна розглядати як прояв компенсації.

Висновки. Порівняння результатів факторного аналізу показує наявність у кожній групі двох типів функціональних взаємин предметно-педагогічних здібностей, індивідуального стилю педагогічної діяльності і властивостей індивідуальності: синергії і взаємної компенсації. Синергія проявляється у тому, що здібності, стиль та індивідуальність, що діють в одному напрямку, взаємно доповнюють і підсилюють один одного. Прояв цього типу функціональних взаємин у кожній групі пов'язаний з такими індивідуальними властивостями, як психодинамічна комунікативна і загальна активність, загальна

адаптивність, товариськість (фактор A), соціальна сміливість (фактор H). Крім того, у кожній групі виявлені специфічні особливості, що проявляються як у компонентному наборі показників професійних здібностей та індивідуального стилю педагогічної діяльності, так і в обумовленості їхніми індивідуальними властивостями. Наприклад, лише у групі молодих психологів та дефектологів прояв синергії пов'язаний із чутливістю (фактор I), у групі їх зрілих колег – із силою Я (фактор Q4), у групі зрілих математиків – зі спрямованістю на взаємодію. У групі зрілих викладачів гуманітарного напрямку виявлено специфічний варіант синергії, що проявляється у взаємному посиленні предметно-педагогічних здібностей та індивідуальних властивостей. Взаємна компенсація предметно-педагогічних здібностей і стилю проявляється у декількох варіантах:

відносно низький рівень розвитку предметно-педагогічних здібностей компенсується високим рівнем прояву стильових характеристик. Причому, якщо у групі молодих викладачів-гуманітаріїв даний варіант функціональних взаємин не пов'язаний з індивідуальними властивостями, то у групах зрілих психологів, дефектологів і математиків він опосередковується різними симптомокомплексами індивідуальних властивостей;

відносно низький рівень розвитку індивідуального стилю педагогічної діяльності компенсується високим рівнем розвитку предметно-педагогічних здібностей. Такий варіант взаємної компенсації сполучений з певними індивідуальними властивостями і проявляється у групі молодих викладачів математики;

відносно низький рівень розвитку предметно-педагогічних здібностей та індивідуального стилю педагогічної діяльності компенсується високим рівнем розвитку професійно значимих властивостей індивідуальності. Цей варіант функціональних взаємин виявлений у групі зрілих викладачів математики.

1. Аминов Н.А. Исследование педагогических способностей // Вопросы психологии. – 1996. – №1. – С.5-17. 2. Бакулин И.И. Психологические подходы в понимании сущности способностей // Журнал прикладной психологии. – 2002. – №3. – С.2-11. 3. Глуханюк Н.С. Психология профессионализации педагога. – Екатеринбург: Изд-во во Урал. гос. проф.-пед. ун-та, 2000. – 219 с. 4. Голубева Э.А. Дифференциальный подход к способностям и склонностям // Психологический журнал. – 1989. – № 4. – С.75-86. 5. Гоноболин Ф.Н. Психологический анализ педагогических способностей // Психология способностей. – М., 1962. – С.244-255. 6. Ильин Е.П. Психология индивидуальных различий. – СПб: Питер, 2004. – 701 с. 7. Кадыров Б.Р. Способности и склонности: психофизиологическое исследование. – Ташкент: Изд-во Фан, 1990. – 108 с. 8. Крутецкий В.А., Баласова Е.Г. Педагогические способности, их структура, диагностика, условия формирования и развития. – М.: Прометей, 1991. – 112 с. 9. Кузьмина Н.В. Формирование педагогических способностей. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1961. – 97 с. 10. Максименко С.Д., Щербан Т.Д. Професійне становлення молодого вчителя. – Ужгород: Закарпаття, 1998.

Надійшла до редколегії 16.08.09

УДК 159.9.019

Н.М. Мась, здобувач

ДОСЛІДЖЕННЯ ФАКТОРІВ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВІЙСЬКОВИХ ПСИХОЛОГІВ

В статті розглянуті та проаналізовані провідні фактори, що обумовлюють формування оптимального рівня розвитку професійної компетентності майбутніх військових психологів під час навчання у ВНЗ.

Ключові слова: професійна компетентність, військовий психолог, фактор.

In the article the primary factors which cause formation of an optimum level of development of professional competence of the future military psychologists during study at MEI are considered and analysed.

Keywords: professional competence, the military psychologist, the factor.

Вступ. Аналіз наукової літератури показав, що структура професійної компетентності майбутніх військових

психологів до кінця не визначена. Огляд підходів до